

УДК 330.341.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-272-4-1-156-163

СОКОЛЮК Г. О.

Хмельницький національний університет

ДІАЛЕКТИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК КАТЕГОРІЙ ТА АТРИБУТИВ РОЗВИТКУ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УЧАСНИКІВ ГЛОБАЛЬНОГО РИНКУ

Здійснено аналіз науково-методологічних підходів до трактування сутності соціально-економічної системи. Визначено взаємозв'язок категорій «розвиток» і «конкурентоспроможність» стосовно соціально-економічних систем в контексті розгортання процесів глобалізації. Аргументовано, що в основу побудови концепції управління розвитком доцільно покласти конструктивний підхід, який формує орієнтири розвитку структурних складових системи відповідно до поставлених цілей. На основі систематизації наукових поглядів на сутність і завдання розвитку соціально-економічної системи визначено, що основною метою, якій мають підпорядковуватися всі завдання розвитку, є підтримання зростання рівня конкурентоспроможності. Запропоновано авторське трактування управління розвитком економічної системи як сукупності взаємопов'язаних дій, обраних на підставі аналізу релевантної інформації про стан системи та середовище її існування, спрямованих на посилення адаптивності системи й зміцнення її конкурентоспроможності у стратегічному періоді. Підкреслено, що в глобалізованому економічному просторі конкурентоспроможність макроекономічних систем досягається збалансованістю розвитку її мікросистем, яка має генерувати синергію спільної діяльності засобами інституційного регулювання економічних процесів.

Ключові слова: розвиток, соціально-економічна система, цілі управління розвитком, конкурентоспроможність, системний аналіз і синтез.

SOKOLIUK G.

Khmelnytskyi National University

THE DIALECTICAL CHAIN OF CATEGORIES AND ATTRIBUTES OF THE GLOBAL MARKET PARTICIPANTS DEVELOPMENT AND COMPETITIVENESS

The purpose of the article is to determine the relationship between the categories of "development" and "competitiveness" of socio-economic systems, as well as derived attributes that will form a terminological apparatus of scientific search in the formation of conceptual theoretical and methodological basis for managing the development of socio-economic systems in the globalization context. In the context of competition intensification and the increasing level of globalization of economic activity space, it is important for each socio-economic system to strengthen its ability to resist competitive pressure while increasing its competitive advantages. This is ensured in the process of its purposeful development. The analysis of scientific and methodological approaches to the interpretation of the essence of the socio-economic system has been carried out in the article. The relationship between the categories of "development" and "competitiveness" in relation to socio-economic systems in the context of the deployment of globalization processes has been defined. It has been argued that it is advisable to base the construction of the management development concept on a constructive approach that forms the guidelines for the development of structural components of the system in accordance with the set goals. Based on the systematization of scientific views on the nature and objectives of the socio-economic system development, it has been determined that the main goal, which must be subordinated to all development goals, is to maintain the level of competitiveness. The author's interpretation of economic system development management has been offered as a set of interrelated actions, selected on the basis of analysis of relevant information about the condition of the system and its environment, aimed at enhancing the adaptability of the system and strengthening its competitiveness in the strategic period. It has been emphasized that in the globalized economic space competitiveness of macroeconomic systems is achieved by the balanced development of its microsystems, which should generate synergy of joint activity by means of institutional regulation of economic processes.

Key words: development, socio-economic system, development management goals, competitiveness, system analysis and synthesis.

Вступ. Забезпечення результативності розвитку соціально-економічних систем в умовах зростання рівня глобалізації світового економічного простору є надважливим завданням для суб'єктів прийняття управлінських рішень на усіх рівнях управління: макро-, мезо- і мікро-. Адже за мінливого і високодинамічного середовища господарювання, яке характеризує сучасний глобальний ринок, зростання суб'єктів економічної діяльності можливе не стільки завдяки швидкій адаптації до нових умов, а за умови їх дій на випередження, що дає змогу швидше інших формувати конкурентні переваги у тих частинах бізнес-моделі, яка формуватиме конкурентоспроможність у наступному часовому періоді. Така проактивна цільова установка потребує відповідного підходу до управління розвитком як окремих підприємницьких одиниць, так і їх агломератів, об'єднаних одним брендом, а також регіональних економік, управління якими має свою специфіку, в якій, поряд з економічними, першорядна увага має відводитись вирішенню соціальних та екологічних проблем. Проте в кожному разі цілі управління, поряд зі специфічними для кожного рівня, мають бути підпорядковані посиленню конкурентоспроможності національної економіки. Актуальність цього завдання для України, яка прагне збільшити свою присутність на світовому ринку і зайняти гідне місце у глобальному розподілі праці, не підлягає сумніву і потребує методологічного обґрунтування сценаріїв і механізму його вирішення для усіх учасників економічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. Багатоаспектність проблеми управління розвитком складних соціально-економічних систем є загально визнаною очевидністю, яка

набувала різного наповнення по мірі еволюції наукового знання про природу і джерела розвитку відкритих систем. Цим зумовлюється значна кількість наукових досліджень з цієї проблеми, які розпочалися із середини ХХ століття і широко провадяться донині в контексті системного підходу, опираючись на базові положення теорії систем, викладені О. Богдановим у його фундаментальній роботі «Загальна організаційна наука. Тектологія» [1]. Суттєві зміни соціоісторичного контексту в епоху прискорення процесів глобалізації збільшили варіативність наукових поглядів на ключові джерела і спонукальні мотиви розвитку, урізноманітнили підходи до трактування сутності і виокремлення видів розвитку соціально-економічних систем, розроблення моделей та механізмів управління ним для різних цілей управління. Вагомий внесок у вирішення окремих аспектів проблеми ефективного управління розвитком зробили науковці пострадянського простору, які розглядали її в контексті інституційних змін і в поєднанні із завданнями управління конкурентоспроможністю. Зокрема, в цьому контексті слід відзначити роботи таких учених як А. Богданов, А. Гальчинський, В. Гесць, А. Гриньов, В. Гриньова, В. Забродський і М. Кизим, В. Костюк, І. Коробейніков, В. Ляшенко, В. Маєвський, Л. Мельник, Ю. Погорелов, О. Раєвнева, В. Рогожин, О. Юшкевич та ін.) [1–13]. Особливої актуальності набули питання дослідження умов збереження стійкості соціально-економічних систем в ході їх розвитку, їх здатності до підтримання динамічної рівноваги і безпеки свого існування за значного посилення конкуренції за ринки і ресурси, яким характеризується нинішній стан середовища господарювання і яке набудатиме ще більших масштабів у стратегічній перспективі. Очевидно, що необхідною передумовою вирішення цих питань є визначення вихідних позицій у взаємозв'язку основних категорій теорії систем і економічної теорії, якими будемо оперувати в цьому дослідженні – категорій «розвиток» і «конкурентоспроможність» стосовно систем соціально-економічних, а також похідних атрибутів, які формуватимуть термінологічний апарат наукового пошуку і стосуватимуться управлінських процесів.

Мета статті – визначення взаємозв'язку категорій «розвиток» і «конкурентоспроможність» стосовно соціально-економічних систем, а також похідних атрибутів, які формуватимуть термінологічний апарат наукового пошуку у сфері формування концептуальної теоретико-методологічної основи управління розвитком соціально-економічних систем в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. Наукові погляди на сутність дефініції «розвиток» у її застосуванні до суб'єктів економічної діяльності трансформувались у тісному взаємозв'язку із зміною основних положень економічної теорії у частині, яка стосується концепцій економічного зростання. По мірі накопичення, систематизації і синтезу знань про закономірності функціонування й умови виживання природних фізичних і біологічних систем сформувалося переконливе бачення, що такі закономірності існують і в середовищі життєзабезпечення людських спільнот. Завдяки формуванню і поширенню кращих практик своєї взаємодії у відповідь на агресивність зовнішнього середовища вони здатні ефективніше інших йому протистояти, досягати кращого становища, зміцнювати свої позиції і створювати кращі умови для виживання наступних поколінь. Елементарні процеси життєзабезпечення з часом набули більш організованого суспільного характеру, втілюючись у різноманітні форми економічної діяльності, в яких взаємодія учасників підпорядковувалась встановленим правилам, що давали змогу координувати зусилля багатьох, досягаючи встановлених цілей. Тим самим в економічній теорії, а відтак теорії управління домінуючою концепцією стала еволюційно-інституційна теорія, яка знайшла безпосереднє відображення у сучасній теорії організацій, фундаментальну основу якої складає системний підхід до трактування сутності організації і визначення детермінант її адаптивних властивостей.

На сьогодні системний підхід в управлінні враховує дуальність існуючих науково-методологічних поглядів на трактування сутності економічної категорії «система». Згідно з першим (дескриптивного) основними вважаються ознаки віднесення об'єкта до системи, а характер функціонування системи пояснюють її структурою, елементами [7, с. 57], що відображається у відповідних визначеннях системи. Наприклад, В. Ляшенко визначає систему як «сукупність взаємопов'язаних між собою елементів (об'єктів, процесів), взаємодія яких забезпечує утворення нового цілого з властивостями, яких немає у його елементів, взятих відокремлено» [2, с.22]). Для дослідження ступеня відповідності стану системи встановленим критеріям використовується системний аналіз, який і формує методологічну послідовність процедури оцінювання. За її результатами відбувається обґрунтування і прийняття рішень відносно необхідного впливу на систему для приведення її до стану, який відповідає цілям управління.

Протилежним за вектором руху до кінцевої мети є конструктивний науково-методологічний підхід (в основі якого – системний синтез), згідно з яким основна увага зосереджується на тому, як саме система може бути виділена із середовища [8, с.10] (які властивості системи можна сформувати шляхом поєднання певних структурних елементів). Тобто з яких елементів вона має складатись, щоб зберігати свою життєздатність у певному середовищі і, адаптуючись до змін у ньому, продовжувати виконувати своє функціональне призначення.

Отже, згідно з конструктивним науково-методологічним підходом будь-яку соціально-економічну систему доцільно розглядати як спроектовану суб'єктом управління відкрити, ієрархічно-структуровану й цілеспрямовану цілісність, що здатна еволюціонувати і підтримувати динамічну рівновагу в процесі досягнення поставлених цілей у мінливому зовнішньому оточенні. За такого підходу постає завдання

раціонального конструювання (проектування) її структурно-функціональної конфігурації (такої, щоб містила обґрунтовану сукупність структурних елементів для виконання тих функцій, які необхідні для виживання системи у конкурентному середовищі). Ця конфігурація не обов'язково є єдино вірною за кількістю і способами поєднання структурних елементів (що позначається на її гнучкості, мобільності, ефективності), але в кожній своїй організаційній формі вона має забезпечувати необхідний для збереження конкурентоспроможності рівень адаптивності, який досягається завдяки її розвитку. Видається справедливим стверджувати, що структурно-функціональне проектування економічної системи здійснюється з урахуванням її здатності до реалізації свого призначення у тривалій перспективі. Для цього уже в процесі проектування в систему закладаються певні адаптивні механізми, які забезпечуватимуть збереження її як цілісного утворення при взаємодії з зовнішнім середовищем. Можна стверджувати, що ці механізми якраз і реалізують функцію управління розвитком, тлумачення змісту якої попередньо потребує розгляду сутнісного наповнення категорії «розвиток».

Трактування дефініції «розвиток» стосовно управління економічними системами формувалось по мірі розвитку теорії систем. Якщо спочатку воно відображало основний висновок теорії систем і носило узагальнений характер, стосуючись систем різного рівня і майже не відрізняючись за своєю сутністю (що бачимо у літературі довідникового характеру, де ключовими словами є якісні зміни, що сприяють поліпшенню стану об'єкта дослідження), то з проникненням системного підходу в інші сфери наукових досліджень, зокрема, в управління економічними системами, визначення сутності розвитку набувало все нових відтінків, а науковці стали підкреслювати необхідність управління якісними змінами для досягнення певної мети. Як бачимо із визначень, у більшості з них підкреслюється, що в результаті розвитку системи виникає її новий якісний стан; він може мати нові елементи (складники) і нову удосконалену структуру (внаслідок появи, перетворення чи зникнення як окремих елементів, так і зв'язків між ними). І необхідність управління якісними змінами для досягнення певної мети стала незаперечною істиною в науковому середовищі. На цьому особливо наголошує Ю. Погорелов, вказуючи, що однією із ознак розвитку підприємства є «можливість цілеспрямованого впливу на розвиток або ступінь його залежності від цілеспрямованих дій суб'єкта розвитку» [4]. **Ошибка! Источник ссылки не найден.**, с. 150]. При цьому багато авторів підкреслюють, що метою якісних трансформацій системи є підвищення її здатності протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища, а значить – життєздатності. Очевидно, що зміст і масштаби якісних змін залежать від ролі того чи іншого елемента у підтриманні життєздатності даної економічної системи і мають стосуватися першочергово саме тих, що є в певному ринковому контексті ключовими.

Можна припустити, що дефініція «життєздатність» використовується у наведених визначеннях як атрибут будь-якої системи, в тому числі природної. Що ж стосується економічних систем, зовнішнє середовище яких формується в процесі конкуренції, то для них більш доцільно застосовувати термін «конкурентоспроможність» як здатність безкінечно довго здійснювати відтворювальний цикл за рахунок власних ресурсів в умовах конкуренції [9, с. 130], а також як інтегровану властивість економічної системи, яка зумовлює реалізацію мети і результатів функціонування, необхідних і достатніх для активного позиціонування системи в конкурентному ринковому просторі [10]. Цю інтегровану властивість нами запропоновано вважати як *«здатність створювати і виводити на ринок продукти з вищою, ніж у конкурентів споживчою цінністю, досягаючи поставлених цілей в усіх стратегічних зонах господарювання, які формуються з урахуванням ресурсних і ринкових можливостей підприємства»* [11, с.13]. Зважаючи на темпи науково-технічного і соціального прогресу, ролі окремих елементів системи у реалізації мети і результатів її функціонування можуть змінюватися, чим пояснюється і постійна увага науковців і практиків до виявлення ключових факторів конкурентоспроможності економічних систем у різних ринкових контекстах.

При цьому, для цілісності методології важливо виділити загальне у закономірностях розвитку будь-якої соціально-економічної системи – від вищого ієрархічного рівня (макрорівень) і до розвитку її елементів (мікрорівень). Такими елементами нижчого ієрархічного рівня національної економіки можна вважати не тільки окремі бізнес-одиниці (підприємства чи їх конгломерати), а й регіональні економічні системи або ж галузеві утворення соціального призначення (освіта, охорона здоров'я тощо), які мають спільні цілі й пріоритети розвитку, комплементарно влітаючись ними у загальну канву соціально-економічного зростання. І ефективне управління розвитком таких ієрархічних систем потребує релевантного методологічного підґрунтя.

За визначенням І. Ансоффа, управління – це комплексний процес, спрямований на вирішення проблем, який охоплює процеси моніторингу й діагностування стану об'єкта управління, виявлення тенденцій, постановку цілей, усвідомлення проблем і можливостей, розробку й вибір альтернатив, складання програм і бюджетів, визначення заходів для їх реалізації [12, с. 28]. Очевидно, що процес управління розвитком економічної системи будь-якого ієрархічного рівня має бути підпорядкований не тільки цілям забезпечення її здатності до існування, а й цілям підвищення її конкурентоспроможності. У попередніх дослідженнях нами доведено: «Управління конкурентоспроможністю підприємства слід розглядати як підсистему стратегічного управління, завданням якої є визначення напрямів формування

конкурентних переваг та управління їх реалізацією у сферах, важливих для створення високої споживчої цінності продукції на існуючих та нових цільових ринках з метою забезпечення тривалого та ефективного функціонування підприємства як соціально-економічної системи» [11, с.17]. Тобто нами акцентується увага на тому, що головне для збереження конкурентоспроможності підприємства (як соціально-економічної системи мікрорівня) – *створення споживчих цінностей для цільових ринків*. Повна і достовірна інформація про запити, вимоги і напрями змін споживчого інтересу на цих ринках даватиме змогу розвивати ті складові внутрішнього середовища, які важливі для формування конкурентних переваг підприємства за нового стану середовища господарювання. Відповідно до цього пропонується трактувати управління розвитком економічної системи як сукупність взаємопов'язаних дій, обраних на підставі аналізу релевантної інформації про стан системи та середовище її існування, спрямованих на посилення адаптивності системи й зміцнення її конкурентоспроможності у стратегічному періоді.

У цьому визначенні доцільно поставити два важливих акценти, які стосуються саме соціально-економічних систем – незалежно від рівня їх підпорядкованості – мікро-, мезо- чи макро-. Спільним у них є те, що вони створюються задля задоволення економічних інтересів їх власників (власників чи розпорядників основних ресурсів, які відносяться до певного соціуму). При цьому соціальна складова таких соціально-економічних систем виступає тим конструктивним елементом, який надає значної варіативності їх функціонуванню – через ймовірнісний характер людської поведінки, який проявляється або у консенсусі, або ж у протистоянні між учасниками економічної взаємодії. Адже недаремно у теорії систем підкреслюється важлива особливість системних досліджень – у них приймається за основу те, що «специфіка складного об'єкта не вичерпується особливостями складових його елементів, а пов'язана, насамперед, з характером взаємин між певними його елементами» [13, с. 176].

Такі взаємини носять не тільки формальний характер (наприклад, адміністративно-розпорядничий чи фінансовий), а й неформальний, зумовлений особливостями сприйняття ситуації учасниками реалізації формальних відносин, які значно впливають на організаційну поведінку. А значить є мотиваційними детермінантами організаційних змін, які визначають обґрунтованість, швидкість реалізації і результативність обраного сценарію розвитку економічної системи. Певним регулятором форм і способів поведінки учасників економічної діяльності є інституційне середовище, елементи якого пронизують усі рівні ієрархії економічної системи і можуть бути дієвими або ж ні – залежно від ступеня врахування інтересів ключових економічних гравців при формуванні відповідних регулятивних структур у конкретному соціо-економічному контексті. Важливо досягати консенсусу у зіставленні інтересів усіх зацікавлених сторін, які можуть впливати на вибір траєкторії розвитку економічної системи відповідного ієрархічного рівня.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В умовах посилення конкуренції і зростання рівня глобалізації простору економічної діяльності для кожної соціально-економічної системи важливо посилювати свою здатність опиратися конкурентному тиску, нарощуючи свої конкурентні переваги. Це забезпечується в процесі її цілеспрямованого розвитку. Для формування концептуальної основи управління розвитком здійснено аналіз науково-методологічних підходів до трактування сутності соціально-економічної системи. Аргументовано, що в основу побудови концепції управління розвитком доцільно взяти конструктивний науково-методологічний підхід, згідно з яким будь-яку соціально-економічну систему доцільно розглядати як спроектовану суб'єктом управління відкриту, ієрархічно-структуровану й цілеспрямовану цілісність, що здатна еволюціонувати і підтримувати динамічну рівновагу в процесі досягнення поставлених цілей у мінливому зовнішньому оточенні. Зазначено, що за такого підходу важливо вирішити завдання раціонального конструювання (проекування) її структурно-функціональної конфігурації. Вона має містити обґрунтовану сукупність структурних елементів для виконання тих функцій, які необхідні для виживання системи у конкурентному середовищі. На основі систематизації наукових поглядів на сутність і завдання розвитку соціально-економічної системи визначено, що основною метою, якій мають підпорядковуватися всі завдання розвитку, є підтримання зростання рівня конкурентоспроможності. Запропоновано авторське трактування управління розвитком економічної системи як сукупності взаємопов'язаних дій, обраних на підставі аналізу релевантної інформації про стан системи та середовище її існування, спрямованих на посилення адаптивності системи й зміцнення її конкурентоспроможності у стратегічному періоді. Підкреслено, що в глобалізованому економічному просторі конкурентоспроможність макроекономічних систем досягається збалансованістю розвитку її мікросистем, яка має генерувати синергію спільної діяльності засобами інституційного регулювання економічних процесів. Моделювання форм інституційної підтримки розвитку економічних систем в контексті підвищення конкурентоспроможності і сталого розвитку економіки України в умовах глобалізації і складатиме предмет і завдання наступних досліджень.

Література

1. Богданов А. А. Всеобщая организационная наука. Тектология / А. А. Богданов. – М. : Экономика, 1989. – Т. 1. – 304 с.
2. Ляшенко В.И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты / В.И. Ляшенко. – Донецьк : ДонНТУ, 2006. – 668 с.
3. Воронков Д.К. Развитие предприятия: управление изменениями та інновації : монографія / Д.К. Воронков, Ю.С. Погорелов. – Х. : Адва, 2009. – 436 с.

4. Погорелов Ю. С. Природа, рушійні сили та способи розвитку підприємства : монографія / Ю. С. Погорелов. – Харків : АдВА, 2010. – 352 с.
5. Селіванова Н.М. Управління розвитком інноваційно-активного промислового підприємства на засадах контролінгу: нові реалії та завдання : [моногр.] / Н.М. Селіванова, С.В. Філіппова. – Одеса : Вид-во «ВМВ», 2014. – 181 с.
6. Стадник В.В. Маркетинг-менеджмент інноваційного розвитку підприємства : монографія / В.В. Стадник, О.П. Мельничук, В.М. Йохна. – Хмельницький : ПП Гонта А.С., 2013. – 206 с.
7. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ : учебное пособие / Ю.П. Сурмин. – К. : МАУП, 2003. – 368 с.
8. Кориков А.М. Основы системного анализа и теории систем / А.М. Кориков, Е.Н. Саф'янова ; под ред. Ф.П. Тарасенко. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1989. – 208 с.
9. Савчук С. И. Основы теории конкурентоспособности : монография / С. И. Савчук ; [под науч. ред. академика НАН Украины Б. В. Буркинського]. – Мариуполь : Издательство «Ренета», 2007. – 520 с.
10. Піддубний І. Теорія конкурентоспроможності: сучасний стан і предметно-методологічні аспекти розвитку / І. Піддубний, Л. Піддубна // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 52–60.
11. Стадник В.В. Стратегія диверсифікації в управлінні міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : монографія / В.В. Стадник, М.А. Йохна, Г.О. Соколюк. – Хмельницький : ПП Гонта А.С., 2013. – 200 с.
12. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М. : Экономика, 1998. – 563 с.
13. Системные исследования. Ежегодник 1997 г. / под ред. И. В. Блауберг. – М. : Наука, 1977. – 236 с.

References

1. Bogdanov A. A. Vseobshchaya organizacionnaya nauka. Tektologiya / A. A. Bogdanov. – M. : Ekonomika, 1989. – Т. 1. – 304 s.
2. Lyashenko V.I. Regulirovanie razvitiya ekonomicheskikh sistem: teoriya, rezhimy, instituty / V.I. Lyashenko. – Donec'k : DonNTU, 2006. – 668 s.
3. Voronkov D.K. Rozvytok pidpriemstva: upravlinnia zminamy ta innovatsii : monohrafiia / D.K. Voronkov, Yu.S. Pohorelov. – Kh. : AdvA, 2009. – 436 s.
4. Pohorelov Yu. S. Pryroda, rushiini syly ta sposoby rozvytku pidpriemstva : monohrafiia / Yu. S. Pohorelov. – Kharkiv : AdvA, 2010. – 352 s.
5. Selivanova N.M. Upravlinnia rozvytkom innovatsiino-aktyvnoho promyslovoho pidpriemstva na zasadakh kontrolinhu: novi realii ta zavdannia : [monohr.] / N.M. Selivanova, S.V. Filyppova. – Odesa : Vyd-vo «VMV», 2014. – 181 s.
6. Stadnyk V.V. Marketynh-menedzhment innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva : monohrafiia / V.V. Stadnyk, O.P. Melnychuk, V.M. Yokhna. – Khmelnytskyi : PP Honta A.S., 2013. – 206 s.
7. Surmin Yu.P. Teoriya sistem i sistemnyy analiz : uchebnoe posobie / Yu.P. Surmin. – K. : MAUP, 2003. – 368 s.
8. Korikov A.M. Osnovy sistemnogo analiza i teorii sistem / A.M. Korikov, E.N. Saf'yanova ; pod red. F.P. Tarasenka. – Tomsk : Izd-vo Tomsk. un-ta, 1989. – 208 s.
9. Savchuk S. I. Osnovy teorii konkurentosposobnosti : monografiya / S. I. Savchuk ; [pod nauch. red. akademika NAN Ukrainy B. V. Burkinskogo]. – Mariupol' : Izdatel'stvo «Reneta», 2007. – 520 s.
10. Piddubnyi I. Teoriia konkurentospromozhnosti: suchasnyi stan i predmetno-metodolohichni aspekty rozvytku / I. Piddubnyi, L. Piddubna // Ekonomika Ukrainy. – 2007. – № 8. – S. 52–60.
11. Stadnyk V.V. Stratehiia dyversyfikatsii v upravlinni mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriemstva : monohrafiia / V.V. Stadnyk, M.A. Yokhna, H.O. Sokoliuk. – Khmelnytskyi : PP Honta A.S., 2013. – 200 s.
12. Ansoff I. Strategicheskoe upravlenie / I. Ansoff. – M. : Ekonomika, 1998. – 563 s.
13. Sistemnye issledovaniya. Ezhegodnik 1997 g. / pod red. I. V. Blauberg. – M. : Nauka, 1977. – 236 s.

Рецензія/Peer review : 18.06.2019

Надрукована/Printed : 04.09.2019
Рецензент: д. е. н., проф. Стадник В. В.